

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

© Зверева Н. Л., 2017

<https://orcid.org/0000-0002-1557-0773>

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1116970>

У статті йдеться про основні напрями дослідження проблеми структурних компонентів комунікативної компетентності. Проаналізовано різні підходи до розробки структури комунікативної компетентності. З'ясовано, що в сучасних дослідженнях переважає виділення базових структурних компонентів, таких як: комунікативні знання, комунікативні здібності та комунікативні вміння. Комунікативні знання трактуються як знання про спілкування, його різновиди, фази, закономірності розвитку, знання про існування комунікативних методів та прийомів; знання про ефективні методи спілкування стосовно різних людей та різних ситуацій; знання про ступінь розвинутості в конкретної особистості тих чи інших комунікативних умінь; знання комунікативних методів, які найбільш ефективні для забезпечення особистісного спілкування, а також неефективних методів. Комунікативні здібності розглядаються в двох аспектах: як природна обдарованість людини у спілкуванні та як комунікативна продуктивність. У статті обґрунтовано структуру педагогічної комунікативної компетентності вчителя початкових класів. Вона передбачає такі компоненти: когнітивний, мотиваційний, мовний, сенситивний, стратегічний та соціокультурний. Подано стислі характеристики цих компонентів.

Ключові слова: комунікація, компетентність, компетенція, структура, структура педагогічної комунікативної компетентності вчителя початкових класів, напрями, компоненти, культура, конотація.

Зверева Н. Л. Структурные компоненты педагогической коммуникативной компетентности учителя начальных классов

В статье идет речь об основных направлениях исследования проблемы структурных компонентов коммуникативной компетентности. Проанализированы различные подходы к разработке структуры коммуникативной компетентности. Установлено, что в современных исследованиях преобладает выделение базовых структурных компонентов, таких как: коммуникативные знания, коммуникативные способности и коммуникативные умения. Коммуникативные знания трактуются как знания об общении, его разновидностях, фазах, закономерностях развития, знания о существовании коммуникативных методов и приемов; знания об эффективных методах общения по отношению к разным людям и в различных ситуациях;

знания о степени развитости в конкретной личности тех или иных коммуникативных умений; знания коммуникативных методов, которые наиболее эффективны для обеспечения личностного общения, а также неэффективных методов. Коммуникативные способности рассматриваются в двух аспектах: как природная одаренность человека в общении и как коммуникативная производительность. В статье обосновано структуру педагогической коммуникативной компетентности учителя начальных классов. Она предусматривает следующие компоненты: когнитивный, мотивационный, языковой, сенситивный, стратегический и социокультурный. Поданы краткие характеристики этих компонентов.

Ключевые слова: коммуникация, компетентность, компетенция, структура, структура педагогической коммуникативной компетентности учителя начальных классов, направления, компоненты, культура, коннотация.

Zvereva N. L. Structural components of the pedagogical communicative competence of the primary school teacher

Current stage of development of the education system is characterized by cardinal changes. One of the main tasks in the field of professional education is to train future teachers which have not only the sum of the specific knowledge and skills, but also have a rich inner potential of numerous properties and qualities. Primary school teachers must solve a complex set of issues. The success of the educational process in secondary school depends on teachers' professional training. Communication is an integral part of teaching and learning process and an important tool for pedagogical activities. Therefore the problem of teacher's pedagogical communicative competence is always relevant, especially in the environment where the level of teacher's professional training must conform to current conditions that are developed in the field of education. Dynamics of development of modern society is creating new demands for educational technologies of development professional competence of future teachers. In view of their professional activities a modern primary school teacher must have communicative competence, which is an important component of the development of his professional competence. The practical solution to this problem is related to the definition of the structural components of pedagogical communicative competence of primary school teacher. Thereby, this article is devoted to analysis of the different approaches to the development of a framework of communicative competence. In the article the structure of pedagogical communicative competence of primary school teacher is also founded.

The results of the analysis of psychological and pedagogical literature have shown that there are different approaches to the definition of the structural components of communicative competence, which are described in this article. But for all the diversity of these approaches the most common components of communicative competence are: linguistic, discursive, pragmatic, strategic, socio-cultural.

Systematic analysis of existing approaches to the development of the framework of communicative competence allowed to identify the following components of pedagogical communicative competence of primary school teacher: cognitive, motivational, linguistic, sensitive, strategic, socio-cultural. The combination of these components of pedagogical communicative competence will allow primary school teacher to organize effective communication, resolve conflicts and avoid pedagogical communication threats .

This article provides an opportunity for further research in the field of study methods for development pedagogical communicative competence of future primary school teachers.

Key words: *communicative competence, framework of communicative competence, frame work of pedagogical communicative competence of primary school teacher.*

Постановка проблеми. Динаміка розвитку сучасного суспільства висуває нові вимоги до освітніх технологій формування професійної компетентності майбутнього вчителя. Відповідно до цих вимог сучасний учитель початкових класів має володіти комунікативною компетентністю, яка є важливим складником формування його професійного рівня. У практичному аспекті вирішення цієї проблеми пов'язане з визначенням структурних компонентів педагогічної комунікативної компетентності вчителя початкових класів.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців достатньо широко висвітлена в працях Н. Волкової, Ю. Ємельянова, В. Захарова, І. Зимньої, Н. Кузьміної, К. Лесик, С. Петрушина, Л. Петровської, Є. Прозорова, О. Сидоренка, В. Семиченко, Л. Ткаченко, Л. Філатової та інших. Ґрунтовні дослідження в цій галузі здійснили й представники зарубіжних наукових шкіл: Л. Бахман, М. Кенел, В. Купах, А. Палмер, М. Свейнта, Б. Шпітсберг та інші. Однак, постійно з'являються нові напрями досліджень комунікації, а значить розширюється коло питань, які потребують уточнень або нових підходів до вирішення вже дослідженого. До одного з перспективних та значущих напрямів належить визначення структурних компонентів комунікативної компетентності фахівців різних галузей.

Метою статті є визначення структури комунікативної компетентності вчителя початкових класів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Комунікативна компетентність трактується нами як обізнаність в галузі встановлення і підтримки контактів зі співрозмовником, полягає в реалізації умінь викликати інтерес до інформації, що передається, правильно використовувати вербальні і невербальні засоби мови з метою забезпечення ефективності спілкування, обирати тактику і стратегію спілкування.

Результати аналізу психолого-педагогічної літератури доводять, що існують різні підходи до визначення структурних компонентів комунікативної компетентності.

Так, Є. Прозорова в структурі комунікативної компетентності виділяє два компоненти. До першого входять комунікативні цінності, орієнтація та специфіка мотивації комуніканта, його потреби в спілкуванні. Другий компонент визначає прояви комунікативної компетентності безпосередньо в спілкуванні, комунікативній поведінці та містить два складники, а саме: дії під час акту комунікації (уміння та навички спілкування) та знання про спілкування [5].

Дослідники В. Захаров та Н. Хряцова [1] у структурі комунікативної компетентності виділяють такі компоненти: знання з психології особистісного і групового спілкування, уміння і навички комунікації; здатність адекватно сприймати і оцінювати себе та інших.

У дослідженнях Б. Шпітсберга та В. Купаха знаходимо наступні компоненти комунікативної компетентності: знання (усвідомлення того, яка комунікативна поведінка є найбільш влучною в конкретній ситуації); уміння (здатність застосувати цю поведінку в даному контексті) та мотивація (прагнення ефективної та компетентної комунікації) [10].

Цікаву структуру комунікативної компетенції, що складається з чотирьох компонентів, запропонували М. Кенел та М. Свейн:

- дискурсивна компетенція – вміння поєднувати окремі речення у зв'язне письмове чи усне повідомлення;
- граматичну компетенцію – рівень засвоєння комунікантом граматичного коду, зокрема словниковий запас, правила правопису й вимови, словотвору та побудови речень;
- соціолінгвістична компетенція – уміння своєчасно застосовувати й розуміти граматичні форми в різних соціолінгвістичних контекстах для

виконання окремих комунікативних функцій (опису, повідомлення, переконання, запиту інформації тощо);

- стратегічна компетенція – здатність використовувати вербальні та невербальні засоби при загрозі зриву комунікації у випадку «недостатнього рівня компетентності комуні канта або через наявність побічних ефектів» [9, с. 10].

Науковці Л. Бахман і А. Палмер запропонували модель комунікативної компетенції, складовими частинами якої є:

- мовна компетенція
- стратегічна компетенція;
- психомоторні уміння;
- ілокутивна компетенція [8, с. 149].

Досліджуючи компоненти комунікативної компетенції як складника професійної діяльності сучасного вчителя, Н. Волкова та С. Петрушин [4] виділяють такі: когнітивні (орієнтованість, психологічні знання і перцептивні здібності); виконавські (уміння, навички) та емоційні (соціальні установки, досвід, система уявлень, ставлення особистості).

У структурному плані Н. Кузьміна виділяє наступні компоненти комунікативної компетентності:

- теоретичний блок – знання в галузі міжособистісної взаємодії;
- практичний блок – комунікативні уміння;
- особистісний блок – комунікативні властивості і якості особистості, необхідні для встановлення міжособистісної взаємодії [2].

Таким чином, сучасні дослідження доводять, що більшість науковців до структури комунікативної компетентності відносять наступні елементи: комунікативні знання, комунікативні здібності та комунікативні вміння. Комунікативні знання трактуються як знання про спілкування, його різновиди, фази, закономірності розвитку. Також до цього елемента відносяться знання про існування комунікативних методів та прийомів; знання про ефективні методи спілкування стосовно різних людей та різних ситуацій; знання про ступінь розвину тості у конкретної особистості тих чи інших комунікативних вмінь; знання комунікативних методів, які найбільш ефективні у власному виконанні, а також ті методи, що не є ефективними. Комунікативні здібності розглядаються в двох аспектах: як природна обдарованість людини у спілкуванні та як комунікативна продуктивність.

У процесі аналізу науково-педагогічної літератури [3; 7] нами з'ясовано, що у структурі комунікативної компетентності сучасного вчителя можна виділити три компоненти: гностичний, конативний та емоційний. Гностичний компонент включає: систему знань про сутність, структуру, функції та особливості спілкування, і професійного спілкування зокрема; знання про стилі спілкування, фонові знання, тобто загальнокультурну компетентність особистості, яка не маючи безпосереднього відношення до професійного спілкування, дозволяє вловити, зрозуміти приховані натяки, асоціації, тобто робить розуміння іншої людини більш емоційним; творче мислення яке забезпечує творчий характер спілкування. До конативного компоненту входять загальні та специфічні комунікативні уміння, які дозволяють учителю встановлювати контакт зі співрозмовником, адекватно пізнавати його внутрішні стани, керувати ситуацією взаємодії з ним, застосовувати конструктивну поведінку у конфліктних ситуаціях; культура мовлення; експресивні уміння, які забезпечують адекватний висловлюванням міміко-пантонімічний супровід; перцептивно-рефлексивні вміння, що сприяють можливості проникнення у внутрішній світ партнера. Емоційний компонент включає гуманістичні установки у спілкуванні, готовність вступати у діалогічне спілкування з партнером; інтерес до внутрішнього світу співрозмовника, розвинуті емпатію та рефлексію; високий рівень ідентифікації з виконуваними соціальними та професійними ролями. На нашу думку, структуру комунікативної компетентності учителя початкової школи представляє єдність мотиваційного, аксіологічного, інформаційно-змістового та операційно-діяльнісного компонентів. Мотиваційний компонент відображає орієнтувальні характеристики комунікативної компетентності та знаходить своє відображення в потребах та цілях гуманістичної комунікативної взаємодії з учнями. Аксіологічний компонент представляє ціннісні орієнтації педагога, які виявляються в ставленні вчителя до педагогічної теорії, освітньої практики, особистості учня, власної особистості. Інформаційно-змістовий компонент комунікативної компетентності вчителя передбачає володіння вчителем певною системою знань. Операційно-діяльнісний компонент комунікативної компетентності вчителя складають система перцептивних, мовленнєвих, гностичних умінь та уміння управління комунікативним процесом.

Системний аналіз існуючих підходів до розробки структури комунікативної компетентності, дає змогу виділити наступні компоненти педагогічної комунікативної компетентності вчителя початкових класів:

- Когнітивний компонент включає знання у галузі психології спілкування та перцептивні здібності.
- Мотиваційний компонент відображає прагнення до удосконалення комунікативних умінь та надбання комунікативних знань, інтерес до професії вчителя, гуманістична настанова на спілкування.
- Мовний компонент складають знання про мову та мовні засоби, а також уміння застосовувати ці знання з метою ефективного спілкування.
- Сенситивний компонент передбачає підвищену чутливість вчителя до педагогічних подій, наявність емпатії та особливої уваги до партнера зі спілкування.
- Стратегічний компонент представляє собою здатність ефективно брати участь у спілкуванні і, залежно від умов, обирати для цього правильну стратегію спілкування, а також адекватну стратегію для підвищення ефективності комунікації.
- Соціокультурний компонент передбачає організацію спілкування відповідно до соціокультурних норм.

Сполучення даних компонентів педагогічної комунікативної компетентності дозволить вчителю початкових класів організувати ефективне спілкування, вирішувати педагогічні конфлікти та уникати загроз комунікації.

Висновки. Отже, аналіз науково-педагогічної літератури та узагальнення результатів нашого дослідження дозволяють дійти висновку, що вивчення структури комунікативної компетенції здійснено за такими напрямками: лінгвістичний (лексика, граматики, фонетика, орфографія); дискурсивний (побудова усних та письмових текстів); прагматичний (успішне досягнення комунікативної мети); стратегічний (подолання труднощів комунікації); соціокультурний (відповідність соціокультурним нормам). Комунікативна компетентність розглядається нами як складне особистісне утворення, що дозволяє сучасному вчителю початкової школи здійснювати ефективний навчально-виховний процес. Перспективи нашого дослідження полягають у розробці технології формування педагогічної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Література

1. Захаров В. П. Социально-психологический тренинг / В. П. Захаров, Н. Ю. Хрящева. – Л.: Прогрес, 1989. – 42 с.
2. Кузьмина Н. В. Основы общей и прикладной акмеологии : учеб. пособ. / Н. В. Кузьмина. – М., 1995. – 57 с.
3. Максименко С. Д. Технологія спілкування. Комунікативна компетентність учителя / С. Д. Максименко, М. М. Заброцький. – К. : Главник, 2005. – 112 с.
4. Петрушин С. В. Психологический тренинг в многочисленных группах от 40 до 100 человек / С. В. Петрушин. – М., 2000. – 256 с.
5. Прозорова Е. В. Педагогические условия формирования коммуникативной компетентности / Е. В. Прозорова // Мир психологии. – 2000. – № 2. – С. 191–202.
6. Сидоренко О. В. Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии / О. В. Сидоренко. – СПб. : Питер, 2006. – 207 с.
7. Тармаева Е. В. Развитие коммуникативной компетентности у будущих учителей : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Елена Викторовна Тармаева. – Улан-Удэ, 2007. – 19 с.
8. Bachman Lyle F. and Palmer Adrian S. The Construct Validation of Some Components of Communicative Proficiency // TESOL Quarterly. – 1982. – Vol. 16, september, No 3. – P. 449–465
9. Canal M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy // Richards J. and Schmidt R. (eds.) Language and Communication. – London : Longman, 1983. – P. 2–27
10. Spitzberg B. H., & Cupach W. R. Inter personal communication competence. – Beverly Hills, CA : Sage, 1984. – 456 p.